

FUTAMOK

HERCEG JÁNOS

Izgalmas témakört ölel fel, mint a magyar médiák jelentik, egy posztumusz kiadásra váró könyv, Antall Józsefé. Egy rendszer búcsújával a történelem átmeneti korszakában, amelynek utolsó mohikánja ez az Antall József volt, a magyar kormány miniszterelnöke 1989-től 1993 végén bekövetkezett haláláig. Eredetileg könyvtáros volt és muzeológus, s közszereplésének ez adott különös jelleget. A magyar liberalizmus keresztény szellemmel átitatott világnézetével, amelyet a kitűnő történész, Szekfű Gyula alapozott meg olyan jellegzetes alakjával a magyar közéletnek, mint Teleky Pál volt. A két világháború között, a magyar történelem legválságosabb időszakában, jobb- és baloldal állandó támadásai között küszködött ez a rendszer a megcsontított ország ezer más bajával, százezer holdas nagybirtokok és hárommillió koldus állandó társadalmi harca között, hogy aztán majd a szovjetorosz megszállás vessen véget ennek az állapotnak, s az osztályharcot saját mintájára fejezze be. Ami addig volt a magyar szellemi életben, tragikus formák között ért véget. Teleky Pál miniszterelnök öngyilkos lett, mert a hitleri hódítás azzal a Jugoszláviával fordította volna szembe, amellyel Teleky örök barátsági szerződést kötött. Szekfű meg fasisztaellenes magatartása folytán Magyarország nagykövete lett Moszkvában. És aztán negyven éven át a zsarnokság olyan pusztító rendszerét kellett átélnie a magyar társadalomnak, amelyet Sztálin vezetett be egész Kelet-Európában. Amikor aztán végül az olvadás időszaka érkezett el Magyarországra is, egy olyan rendszer bontakozott ki Antall József kormányával, amelynek hagyományai Szekfű és Teleky világnézetének jeleit visélték magukon. Nem volt ideális megoldás a kormánypárt, a Magyar Demokrata Fórum győzelme. A négy évtized alatt végbement osztálytagozódás időszerűtlenné tette azt az örökséget, melyet mindenekelőtt intellektuális erők hatottak át, miközben a gyakorlat szóhoz juttatta a korábbi mélyrétegek igényét. Antall József személye a maga intellektuális tulajdonságaival nem látszott elég erősnek az ország bajainak megoldására. Az infláció megállíthatatlanul nőtt, a munkanélküliek száma gyarapodott, s kialakult egy baloldali ellenzék, amely a társadalom mélyrétegeit hatotta

át. „Ártatlan piszkálódásnak érzem – mondta egyik nyilatkozatában a miniszterelnök – ha azt mondják, hogy múzeumigazgatóból lett csetlő-botló politikus vagyok.” De nem volt ártatlan piszkálódás, általános kritika lett nemcsak a parlamentben, a nép körében is. Ugyanakkor, amikor ő maga halálos betegségét hősiiesen elviselve végezte a dolgát az utolsó napig. Halála kis időre még mintha őszinte részvétet is keltett volna, temetésén példátlanul nagy tömeg kísérete utolsó útjára, hogy aztán majd a választásokon óriási fölényrel buktassa meg a pártját. Persze, megjelenésre váró könyve sem a politikust örökíti meg, hanem a szellem embeérének alakját. Szűkebb hazáját is nosztalgikusan felidézte a könyvében, amint azt a kiadója jelenti, szülőföldjét, a Dunántúlt a Somló-heggyel, eközben az embert előtérbe hozva, aki romantikus emlékeivel háttérben hagyja azt a politikust, aki négy nehéz esztendőn át egy szegény, súlyos gondokkal küzdő ország első embere volt.

Az idei nyáron egyéb bajaink közepette egy fájdalmas emléknél is kénytelenek vagyunk elidőzni. Az idén ötven éve vitték el embertelen körülmények között haláltáborokba az itteni zsidókat. Addig még csak félelemben éltek közöttünk, hiszen 1944-ig már Európa-szerre kiirtotta őket a nemzetiszocialista téboly. Nálunk kezdetben a fiatal férfiakat sorozták büntetőszázadokba és vitték ki a keleti frontra. Az itthon maradottakra 1944 júliusában került sor. Nőkre, gyerekekre és öregekre, mindenkire, aki zsidó volt. Az akkori magyar rendszernek addig sikerült ezt a történelmi szégyent megakadályozni. Amikor azonban a hitleri armádia Magyarországot is lerohanta, ennek a kivételnek is vége lett. Nekünk, magyaroknak az általános emberi együttérzésen túl még külön is fájdalmas volt ez a szerencsétlenség, hiszen az itteni zsidók is magyarok voltak. Anyanyelvükben, kultúrájukban szorosan beépültek a magyarságba, részt vettek a magyar szabadságharcban, a polgárisodás folyamatában, úgyhogy Budapest nélkülük nem lett volna az, ami lett. S közben számtalan nagy ember, tudós, művész és egyéb alkotó került ki a magyar zsidók közül, hogy itthon és idegenben, Európában és a nagyvilágban legyen büszkesége a magyarságnak. Ady korát a magyar szellemi életben el se lehetett képzelni nélkülük, míg a magyar kereskedelmet és gyáripart ők emelték magas színvonalra. Nem éltek elszigetelődve, mindenütt ott voltak, a falusi boltok is elképzelhetetlenek voltak nélkülük. És közben személy szerint bensőséges barátok tudtak lenni, mint nekem magamnak is. Az első világháború után velünk együtt vállalták a kisebbségi sorsot, gyerekeiket magyar iskolákba fratták, amíg ilyen iskolák voltak. Az, amit vajdasági magyar irodalomnak nevezünk, az ő részvételük és szervezőkészségük nélkül szegényebb és parlagibb lett volna. Radó Imre, Havas Károly s később Debreczeni József meg Gál László irodalmunk élvonalát jelentette sokáig. Anélkül hogy különbséget éreztünk volna vallást vagy származást illetőleg ebben a testvériséget kifejező viszonyban. Félek a számoktól, de hiszem, hogy az itteni magyarság lélekszáma jelentősen csökkent nélkülük. Viszonyunkban a *mi és ők* árnyaltabban sem fejeződött ki soha. Veszteségünk éppen ezért lett pótolhatatlan. Most, hogy úgy mondjam, hivatalosan is meggyászolják őket, s kellő részvétellel szólaltatják meg egy-egy ritka túlélőjét ennek a borzalomnak, hadd mondjam el: én az évforduló nélkül is sokat gondoltam

rájuk az elmúlt fél évszázadban, hiszen a legjobb barátaim közül is ott van felejtethetlen emlékeim között néhány, akik az időszerűség alkalma nélkül is velem voltak máig.

Kritikussal nem illik vitatkozni. Én is inkább köszönettel tartozom a régi dolgainkról szóló könyvem méltatásáért, amelyben még elfogultságom is dicséretben részesült. Mintha csakugyan minden út „Zomborba vezetne”, ahogy tér és idő megszépült az emlékeimben. S így mégis úgy tűnik, hogy szülővárosom iránti elfogultságom erősebb lett, mint a tárgyilagosságom. De abban az időben, amelyből visszaidézem, legalább hivatalosan a vidék központja volt. Megyeszékhely, ha például Szabadka szellemi élete szabadabb és mozgalmasabb volt is már a századelő éveiben. Az út Bajától Újvidékig s Zentától Titelig Zomboron keresztül vezetett, s legalább közigazgatás tekintetében megkerülhetetlen volt. Bács-Bodrog vármegye központja. Népi és nemzetiségi összetételében is, amíg át nem szabták az egész vidéket, hogy földrajzi és történelmi szerepét elveszítve a húszas évek második felében a „nyugdíjasok városa” legyen. Az addig eltelt időben is a BBB – Bácska–Bánát–Baranya – központja. Vajdaság még nem létezett, történelmi fikció volt, a magyar szabadságharcot követő átmeneti időszakban kapták a szerbek jutalomként, s inkább csak névlegesen létezett, Sveztar Miletić meg elmarasztalóan szólt róla.

Ami a régi Zomborból mégis megmaradt az impériumváltozás után még egy darabig, az a város népi összetétele volt, nyelvi és vallási megoszlás szerint, de egy olyan társadalmi szimbiózisként, amelyben németek, bunyevácok és magyarok képeztek egységet, s így számbelileg is egyensúlyban tartva a szerb főlényt, nem szólva a zsidóságról, amely a magyarság soraiban egyféle szabadabb szellemet képviselt.

Külön színe, sajátos levegője volt a régi Zombornak ez a „bácskaisága”. Éppen csak az irodalomban és művészetben nem alakulhatott ki valamilyen tudatos kifejezése. Hacsak nem vesszük figyelembe az olyan magányos teremtmő egyéniségeket, mint amilyen Papp Dániel és Veljko Petrović volt. De magatartásban, viselkedésben, szokásban, ha így visszanezünk, nagyon is szembetűnő volt. Például a szerb „szvecsárok”, a védszentünnepek általános tisztelete s az, hogy a folklórban átszivárogtak a hatások, s a dallamok egy-egy közös kicsengésében máig, „u tom Somboru . . .”

Elfogult vagyok? Meglehet. Pedig sosem ragaszkodtam Zomborhoz. Időm nagy részéből közel negyven évet falun töltve, s inkább a messzeségnek, a nagyvilág vonzásának engedve egy-egy kis időre. Közben a város már régen nem az, ami volt. A zsidókat elvitték, a németeket kiűzték, s akik a helyükbe jöttek, azok között én már nemigen találtam nekem való barátokat. A könyvem is ezt a letűnt időt idézi vissza. Ahogy más történeteim jelentős része ebben a régi Zomborban játszódik, magam se tudom, miért. Talán a hely szelleme, színe, valósága oltódott belém, ahogy az embernek az anyanyelve egész életére szól. Ezt kellett szorgálni nekem is. Ahogy barátom, a festő Konjović otthagya Párizst, hogy a zombori utcákat fesse egy életen át, s a búzaföldeket, háttérben a bezdáni erdővel, meg a topolyai Hanyattlőki csárdát. S ha csakugyan úgy van, hogy az én írásaimban és emléke-

imben minden út Zomborba vezet, talán azért van, mert gyökeréből nő ki a virág, bocsánat az olcsó költői frázisért.

Marcali nem a világ közepe, csak egy kis somogyi falu Magyarországon. Most mégis olyan tanúságot tett, hogy Európa távolabbi részein is példát vehetnek róla. Pedig csak borkóstolót rendezett Künzelsauban, Németországban, amelyre messzibb vidékről is jöttek vendégek. És mint egy pesti lapban olvasom, hibátlan magyarsággal köszöntötték vendégeiket a künzelsauiak. Mert hát nem is először találkoztak, többször jártak már itt egyéni látogatóban, de most Marcali polgármestere is elkísérte a küldöttséget. És kiderült, hogy ezek a künzelsaui németek ugyancsak többször jártak már a háború óta Marcaliban, Magyarországon, hiszen az volt a hazájuk. Persze, idővel megfogyatkoztak ezek a németekké lett marcaliak, hiszen közel ötven év telt el azóta, hogy egy batyúval kitelepítették őket. Szülőföldjükről, ahol elődeik kétszáz éven át éltek, ott kellett hagyniuk mindent, s előlről kezdeni az életet Németországban, mert németek voltak. Sorsuk, tudjuk jól, nem volt kivételes jelenség, egész Kelet-Európából el kellett jönniük, kollektív kitelepítése volt ez a németeknek, teljes vagyonelkobzással, és ahova megérkeztek, idegeneknek tekintették őket. Mert mások voltak a szokásaik, a beszédük, egész megjelenésük, ahogy magukon viselték a táj sajátosságait, ahonnan jöttek. Addig „schwabische Türkei”-ként emlegették gúnyosan ezt a vidéket, amelyen a németek által lakott falvak voltak a Dunántúlon. És persze nem voltak egyedül üldözöttek. A Felvidékről például a magyaroknak kellett elhagyniuk szülőföldjüket. Ahogy itt a mi vidékünkön még csak nem is szervezett kitelepítéssel állt bosszút a rendszer, folyton a demokráciát hangoztatva, hanem gyűjtőtáborokba hurcolták őket, s aki megmaradt, úgy menekült át a határon, ahogy tudott. De Magyarországon mégis maradt egy rétege a nincstelen németeknek máig. Nagy német nyelvű irodalma van ennek a történelmi bosszúnak. Mert ha mindenről le is kellett mondanunk, az emlékeikről nem mondtak le, a szülőföld ott maradt továbbra is a tudatukban, a falvak, az utcák, a temetők, s az elhagyott haza megannyi emléke. De hát az idő múlásával az egész fájdalmas megpróbáltatás is elmúlt, ahogy a somogyi németek mentek „haza” látogatóba, s az otthoniak keresték fel őket Németországban, úgy alakultak a viszonyok nálunk is. Harag és bosszú sehol a világon nem marad meg örökre, éppen csak olyan testvéri viszonyok nem alakultak ki, mint Marcali és Künzelsau között. Mert utóbbiban már évek óta magyar műsoros esteket rendeznek, nyáron meg évek óta német nyelvtáborok várják a magyar gyerekeket. A mai nemzedékek teszik jóvá, amit elődeik elrontottak. A „somogyi németek”, ahogy új hazájukban nevezik őket, megannyi magyar tulajdonságot honosítottak meg odakinn. Künzelsau lankáin magyar szőlőfajtákat telepítettek, s keresett bor lett a kadarka. Mindezt országos viszonylatban egyelőre nem méltányolták sem itt, sem ott. De sem a marcaliak, sem a künzelsauiak nem várnak ilyesmit. Ez az ő magánügyük, s ha utóbbiak komplett tűzoltókészüléket visznek ajándékba Marcaliba, azt csak az érdekeltek köszönik meg. Ahogy Künzelsauban telt házban tapsolnak a magyar énekesnőnek. Igen, magánügy, de idővel talán mégiscsak ez lesz országok és nemzetek útja egymás felé.